

Filip Horáček, Antropologie Synesiova spisu „O snech“
disertace na FHS UK, 2018, 225 stran

Oponentský posudek

Charakteristika práce

Práce Filipa Horáčka je věnována novoplatonskému autorovi 4./5. století Synesiovi, biskupovi v Kyrene a žákovi alexandrijské matematicky a filosofky Hypatie, konkrétně jeho řecky napsanému pojednání „O snech“. Hlavní otázkou disertace je podle Horáčka „pneuma lidské bytosti“ a „jeho zařazení do procesu spásy člověka“ (str. 6). Práce obsahuje historický úvod věnovaný Synesiovi a jeho dílu včetně problematiky věštění ze snů (str. 9-41), následuje překlad Synesiova pojednání „O snech“ (str. 43-61), komentář k vybraným tématům (str. 62-180), poznámky k překladu (str. 181-211) a bibliografie (str. 212-225). Komentář, který je hlavní částí disertace, přitom není pojat lemmaticky, ale spíše systematicky. Je rozdělen do šestadvaceti kapitol různé délky, které pojednávají o jednotlivých aspektech Synesiovy novoplatonské antropologie (jako intelekt, duše, živá bytost, fantasmie, pneuma-ochéma atd.) včetně jejich možných zdrojů a období u Synesiových předchůdců (Plotin, Porfyrios, Jamblich atd.).

Přednosti práce

Disertace se velmi kompetentním způsobem zabývá subtilním tématem pozdní novoplatonské filosofie, prokazuje autorovu schopnost poradit si s řeckým textem i s jeho různojazyčnými výklady, rovněž svědčí o jeho schopnosti vyhmátnout relevantní antropologické otázky a zkoumat je nejen v rozsahu přeloženého pojednání, ale zároveň s přihlédnutím k celému Synesiovu dílu i jeho novoplatonským předchůdcům. Autorova znalost novoplatonského myšlení v jeho jednotlivých odstínech je přesvědčivá a imponující.

Kritické připomínky

1. V úvodní části disertace nacházíme krátký odstavec věnovaný přehledu bádání o zpracovávané otázce (str. 39). Je to však fakticky jen soupis publikací, z něhož jasně nevyplývá, co uvedená díla říkají k otázce disertace a co hodlá autor přinést nového nad práce svých předchůdců. Ani po přečtení disertace jako celku nenalezneme na tuto otázku jasnou odpověď, práce postrádá závěr, který by její hlavní přínos v kontextu mezinárodní bádání srozumitelně

shrnutí (v „závěru“ na str. 177-180 se o tom nedovídáme nic). V česky psané literatuře je jistě novátorská jakákoli práce věnovaná Synesiovi. V čem by však byl její přínos, kdyby byla psána ve světovém jazyce? Co by autor zdůraznil v cizojazyčném článku, kde by své výsledky shrnul?

2. Zaslouží ocenění, že autor připojil ke své práci také překlad zpracovávaného pojednání, protože to je nejspolehlivější způsob, jak si text bezpečně osvojit. Nakolik jsem jej namátkově porovnávala s originálem, zdá se mi Horáčkův překlad v zásadě věrný, jakkoli poněkud stylisticky těžkopádný (někdy až k nesrozumitelnosti) a ve zvolené terminologii ne zcela přesvědčivý. To zde mohu doložit jen několika příklady:

V kap. 4,1 konstatuje Synesios analogický vztah mezi intelektem (νοῦς), který obsahuje „ideje jsoucen“ (τὰ εἶδη τῶν ὄντων) na jedné straně, a duší (ψυχή), jež zahrnuje „ideje vznikajících věcí“ (τὰ εἶδη τῶν γινομένων), na straně druhé. V překladu F. Horáčka se mi zdá nadbytečné a zavádějící doplňovat „duchovní intelekt“ jako ekvivalent pro νοῦς, „pravých jsoucen“ jako ekvivalent τῶν ὄντων, „proměnlivá jsoucna“ namísto γιγνόμενα. Nadbytečnými přídávky a nepřesným překladem výrazu γιγνόμενα se tak totiž zastírá dualita jsoucího a vznikajícího z Platonova *Timaiia* 27d6, která je základem celé pasáže.

Podobně nadbytečný až matoucí se jeví dodatek „ontologický stupeň života“ (namísto řec. ζωή) v následující pasáži kap. 4,2, kde Synesios mluví o fantasii, která je „jakýsi život, který sestoupil o málo níže (vůči první duši) a ustavil se ve své vlastní přirozenosti“ (καὶ ἔοικεν αὕτη [scil. φαντασία] ζωὴ τις εἶναι μικρὸν ὑποβᾶσα, καὶ ἐν ιδιότητι φύσεως σταῖσα). FH překládá: „Tato [obrazotvornost] je nejspíš určitým ontologickým stupněm života postavivším se těsně níže [než duše] a zaujímajícím svou vlastní rovinu.“ Snad chce interpret vyjádřit, že „život“ označuje u novoplatonských autorů organickou provázanost na různých úrovních, srv. Porfyriovu *Sentenci* 12 o „homonymii života“ (tomu by nasvědčoval jeho výklad na str. 91n).

V kap. 4,1 překladatel výraz τὸ ζῶον („živočich“, „živá bytost“) doplňuje nadbytečnou vsuvkou „živé bytosti [jimiž zčásti jsme v tomto světě]“. Vysvětlení, které autor podává na str. 72, její připojení zvláště neobjasňuje, naopak spíše potvrzuje dojem, že živou bytostí složenou z duše a těla podle novoplatonské filosofie právě nejsme, jsme v pravém smyslu pouze duší v celé její škále. Srv. Plotin, *Enn.* VI,4(22),14,16-26; IV,3(27),27,2; IV,4(28),18,10-15; I,1(53),7,14-17; I,1(53),9,7.

Výstavba vět v překladu je na některých místech toporná až k nesrozumitelnosti, kupř. kap. 10,1: „Ale je naprosto myslitelné, že by tato tělesná podstata pocházející odtamtud [z nebeských sfér] a povstavší z pádu mohla nevyzdvihnout duši spolu s sebou při jí přirozeně vlastním vzestupu a že by se nezapojila na své místo do sfér, to jest jakoby nevlila zpět do vlastní bytostné povahy.“ (τὴν δὲ ἐκεῖθεν ἤκουσαν σωματικὴν οὐσίαν, οὐδεμία μηχανὴ κατὰ φύσιν ἀνιούσης ψυχῆς μὴ οὐ συνεξῆραι τοῦ πτώματος ἀναστᾶσαν, καὶ ταῖς σφαίραις ἐναρμοσθῆναι, τοῦτ' ἔστιν εἰς τὴν οἰκείαν φύσιν ὥσπερ ἀναχυθῆναι.)

Krom křečovitě větné stavby je čtení překladu ztíženo výrazy neobvyklými až nesrozumitelnými, kupř. ve spojení „co se *dobouchává* na vnější smyslové nástroje“ (ὕφ' ὧν θυροκοπεῖται τὰ ἔξωθεν αἰσθητήρια) v kap. 5,2.

3. Za hlavní část práce v oboru antropologie lze jistě pokládat Horáčkův komentář. Pokud jsme jej výše označili jako „systematický“, jednalo se spíše o upřesnění žánru než o hodnotící charakteristiku tohoto výkladu. Bohaté postřehy zde shromážděné totiž někde trpí určitou nesystematičností a na některých místech i nejasností výsledku. Témata jsou sice vcelku logicky uspořádána do jednotlivých kapitol, ne však vždy zcela přehledně zpracována v jejich rámci. Průběžná dílčí srovnání se Synesiovými předchůdci, zejména s Plotinem, Porfyriem a Jamblichem, jsou jistě na místě, čtenář ale zoufale postrádá systematické porovnání těchto konceptů v celkovém obrysu. Bylo by dobré, kdyby doktorand aspoň při obhajobě nastínil, v čem Synesios zásadně následuje kterého z novoplatonských autorů a v čem se od nich naopak odlišuje. Rovněž by měl srozumitelně formulovat, k čemu dospělo jeho zkoumání Synesiova pojetí pneumatu a jeho soteriologické role, což byla hlavní otázka disertace. V práci bohužel zcela schází jakékoli srovnání s ostatními křesťanskými autory a jejich soteriologií, které by pomohlo určit Synesiovo místo v myšlenkovém kontextu jeho doby.

Doktorand by podle mého názoru měl při obhajobě objasnit tyto otázky:

- Předpokládá Synesios spolu s Plotinem základ duše setrvávající v Intelktu a nelokalizovatelnost duše v místě? Horáček se o tomto tématu zmiňuje na str. 163-165 v navázání na *De insomn.* 11,2 („sestup bez sestupu“), nepodařilo se mi však přesněji porozumět, odkud duše nesestupuje ani odkud je tato formulace přejata.
- V čem se Synesiovo pojetí pneumatu shoduje s Porfyriovou Sentencí 29 a v čem se naopak odlišuje? Horáček se touto otázkou zabývá na str.

127-134 (kde mj. *Sent.* 29 označuje jako „textově i autorsky pochybenou“, snad proto, že je dochována u Stobaia). Výsledek srovnání mi však není zcela jasný.

- V kap. 15 vykládá Synesios pojetí obvyklého (nikoli božsky inspirovaného) snu jako zachycení obrázků vycházejících z věcí a obtištěných v psychickém pneumatu. Horáček si nedává velkou práci s pojednáním o tomto snu, poznamenává pouze, že „působí mělce a povídavě“ (str. 26), ba že jde o „filosofické selhání“ (str. 35), „pokulhávající teorii“ (str. 167). Toto ocenění kontrastuje s vyváženějším výkladem jiných badatelů (kupř. S. Gertz, in: D. A. Russell et alii, 2014), kteří se ptají, zda nejde prostě o odlišný typ snu než sen božsky inspirovaný. Podobně kupř. Augustin, *De immort.* 14,23, který zná jednak sny založené na smyslových vjemech, jednak sny obsahující intelektuální nahlédnutí (kupř. matematické), jak s nimi počítá platonská tradice (Porfyrios, Macrobius). Sama představa obrázků vysílaných z věcí bývala připisována atomistům nebo Empedoklovi a tvořila pravidelně součást doxografického výkladu o vidění.¹ Augustin ji připisuje také Porfyriovi.²
- Jaká je vlastně role pneumatu v Synesiově antropologii? Představuje potenci duše působící v těle, jak o ní mluví Plotin a Porfyrios? Tak by čtenář mohl pochopit spletitý výklad na str. 119-126, nevím ovšem, zda to autor práce opravdu zamýšlel říci.
- Jaká je soteriologická role pneumatu? Odděluje se po smrti živé bytosti od duše? Počítá Synesios s opakovaným vtělením duše? Výklad na str. 131-134 mi tyto otázky zcela neobjasnil a v pokračování kapitoly byl ještě dále zamotán.
- Jak se tato koncepce pozdějšího biskupa z Kyreny liší od jiných křesťanských autorů, zejména Origena, který patrně rovněž ve své eschatologii počítal se zduchovněným tělem? Lze předpokládat, že Synesios Origena znal?

¹ Ps.Plutarchos, *Plac. philos.* IV,13, 901a8-b5; IV,14, 901c10-13; Aetios in: *DG* 403,2-4.14-21; 405,10-15; Alexandr z Afrodisiady, *In De sens.* (CAG 3/1, 24,14-22; 56,12-16; 60,4-7; 146,23 n.); *De an. mant.* (CAG, suppl. 2/1, 134,28-136,28); Plotin, *Enn.* IV,5(29),2,12 n.; Alexandr z Afrodisiady, *In De sens.* (CAG 3/1, 56,12 n.; srv. také 24,14-22); Dionysios Laertský, *Vitae*, IX,7,44; Řehoř z Nyssy, *In Cant.* 4 (GNO VI, 105,10-14).

² *De civ. Dei* X,9: ...*spirituali [parti animae], qua corporalium rerum capiuntur imagines.*

Tyto otázky (krom poslední) autor v práci probírá, pro určitou nepřehlednost jeho výkladu se mi však nepodařilo s jistotou pochopit, k čemu vlastně dospěl.

4. Po formální stránce je práce provedena víceméně pečlivě, překlepy, anakoluty, chybně kladené čárky atd. se vyskytují v tolerovatelné míře (vyznačuji ve výtisku práce).

Hodnocení

Disertace Filipa Horáčka podle mého názoru prokazuje velkou obeznámenost se zpracovávaným tématem a je do ní vloženo nesmírně mnoho úsilí. Publikaci práce v nynější podobě přesto nedoporučuji pro nečitelnost a místy také terminologickou nepřesvědčivost překladu a scházející obsáhlejší závěr, který by srozumitelně shrnul Synesiovu antropologii, ukázal její místo v novoplatonské i křesťanské tradici a vyjádřil přínos práce oproti dosavadnímu bádání. Tyto nedostatky nicméně nemusí nutně překážet tomu, aby autor za provedená zkoumání získal titul PhD., záleží mnoho na zvyklostech dané fakulty, zejména na vztahu obhájené práce a její publikace. S touto výhradou tedy Horáčkovu disertaci i přes uvedené připomínky doporučuji k obhajobě, ačkoli ji ve stávající podobě nedoporučuji k publikaci.

V Praze 25. 10. 2018

Lenka Karfíková

